

Н. Ф. Хоцяновська,

старший викладач

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8193-2667>

Т. С. Джугля,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ: ЗВ'ЯЗОК ТА ВЗАЄМОДІЯ

National Aviation University

Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine

E-mails: natalia.khotsianovska@npp.nau.edu.ua, 5736848@stud.nau.edu.ua

***Метою** статті є дослідження питання зв'язку практики Верховного Суду з розвитком економічних відносин України та їх взаємодії. **Методи дослідження:** у роботі використані діалектичний метод пізнання, загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема, структурно-функціональний, дедуктивний методи та метод наукового прогнозування. **Результати:** окреслені особливості економічних відносин України на сучасному етапі розвитку; визначені фактори, які впливають на розвиток економічних відносин; виявлено, що якість судової системи є одним із факторів, що здійснюють вплив на розвиток економічних відносин на сучасному етапі, а практика Верховного Суду відіграє значну роль у розвитку економічних відносин за умов військового стану. **Обговорення:** підходи до визначення факторів впливу на розвиток економічних відносин на сучасному етапі в Україні, значення практики Верховного Суду у врегулюванні економічних відносин та їх розвитку на сучасному етапі в цілому та сфери, що найбільш потребують такого впливу.*

***Ключові слова:** економічні відносини; Верховний Суд; судова практика; розвиток економічних відносин; правові висновки Верховного Суду.*

Постановка проблеми та її актуальність. Економічні відносини, як одна з частин економічної системи, є фундаментом існування будь-якої держави, а забезпечення їх стабільного розвитку однією із основних цілей. На сучасному етапі вирішальну роль у розвитку економічних відносин відіграють міжнародні зв'язки внаслідок посилення глобалізації, в тому числі прагнення України до Євроінтеграції. Історичний досвід показав згубний вплив економічної ізоляваності не тільки на розвиток економічної та політичної сфери, а також соціальної, культурної, гуманітарної та ін. Євроінтеграція, як елемент глобалізації економічних відносин, вказує на пріоритетність економічного співробітництва як дороговказ для економічного розвитку. Активізація зовнішньоекономічних зв'язків Украї-

ни з країнами ЄС є невід'ємною складовою державної політики, спрямованої на підвищення вітчизняної економіки [1, с. 417].

Розвиток економічних відносин України від моменту здобуття незалежності характеризується відсутністю стабільності, що зумовлюється як періодами зростання, так і етапами стагнації. Очевидно, що такі коливання безпосередньо пов'язані з впливом державної політики, яка зумовлює формування законодавства, що врегульовує економічні відносини певного його спрямування та ефективності реалізації, що в свою чергу впливає на імідж України як потенційно надійного та перспективного економічного партнера. При цьому вирішальну роль відіграють гарантії захисту прав та законних інтересів учасників економічних відносин, ефектив-

ність яких безпосередньо залежить від якості діяльності судової системи, в тому числі Верховного Суду як найвищої її ланки.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Економічні відносини та їх розвиток, як і правові позиції Верховного Суду, протягом тривалого часу виступають предметом багатьох наукових досліджень у сфері економічної теорії, політології, фінансів і різних галузей права. Дослідженням розвитку економічних відносин займалися: Б. Данилишин, Н. Ситник, В. Смесова, Г. Юркевич та ін. Питанням правових аспектів економічних відносин свою увагу приділяли: А. Гончарук, Н. Жмур, В. Мотовьюк, Л. Нецька, О. Подцерковний, А. Цезар, В. Яцків та ін. Значенню правових позицій суду у своїх дослідженнях приділяли увагу такі правознавці, як: Н. Бобечко, М. Власенко, В. Кампо, О. Кібенко, Н. Нор, Н. Хоцяновська, О. Яновська та ін. Слід зазначити, що більшість цих досліджень були спрямовані на виявлення правової природи та особливостей правових позицій судів у цілому, а комплексних досліджень важливості їх впливу на розвиток економічних відносин не проводилось.

Метою статті є дослідження питання зв'язку практики Верховного Суду з розвитком економічних відносин та їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обрання предметом дослідження у даній статті економічних відносин не є випадковим, адже саме їх можна охарактеризувати як зміст, у той час як формою виступають правовідносини внаслідок їх традиційного вираження в нормативно-правових актах. Очевидно, що недоліком останніх є відсутність динамічності і гнучкості, яка б надала змоги гармонізувати дані зміст і форму в більш достатній, ефективній та відповідній реальному стану розвитку суспільства мірі. Багато світових країн, у тому числі європейських, певним чином вирішили вказану проблему завдяки впровадженню, повністю чи частково, прецедентного права Верховного Суду. Де, саме завдяки його правотворчості, в розумінні прецедентності його рішень, розширюються можливості для швидкого виявлення проблем і прогалин у правовому регулюванні економічних відносин. А також, динамічного

врегулювання таких економічних відносин, які внаслідок їх новизни чи інтенсивного розвитку до цього не потрапляли в сферу правового регулювання, шляхом прийняття компетентних рішень та їх обов'язковості для судів нижчестоящих інстанцій.

В Україні правові позиції, викладені у рішеннях Верховного Суду, не є обов'язковими і носять рекомендаційний характер. Такий підхід до місця рішень вищої судової ланки вважається класичним для системи континентального права. Втім, деякі країни Європи після Другої Світової Війни відійшли від такої моделі і надали правовим позиціям Верховного Суду сили правового прецеденту. Такий підхід дозволив у вищій мірі стабілізувати судову практику шляхом вироблення єдиних підходів та узагальнень, що є надзвичайно важливим у регулюванні економічних відносин, адже слугує основою для прогнозування економічних ризиків та імовірних прибутків, що зокрема, створює сприятливий інвестиційний клімат держави.

Стабілізація економічних відносин в Україні є нагальним питанням, адже вони зазнавали і зазнають певних коливань: були періоди, які характеризувалися стрімким розвитком економічних відносин, але є і окремі їх сфери, які стабільно характеризувались недовірою до українського ринку, зокрема, щодо іноземних інвестицій. Значно підсилила такий ефект серед багатьох інших факторів російська агресія на сході України, що зумовила спад української економіки у 2014 р. Втім, вдалося забезпечити достатньо стрімкий розвиток у певних сферах і вже у 2017 році його результати стали відчутними [2, с. 643]. На сьогодні, в період, обтяжений воєнним станом, зумовленим повномасштабним вторгненням росії, логічно обумовлений ще один спад економічних відносин, які зазнали шкоди і знаходяться в умовах трансформацій, що викликає необхідність швидких і якісно нових реформ, які вже назрівали протягом останніх років [3, 4].

На практиці в умовах актуального розвитку нашої держави, нестабільної економічної ситуації й інших подій залучення потенційних інвесторів вкрай ускладнене, адже впевненість у світлому майбутньому й реальному прибутку – ос-

новний фактор, який бере до уваги інвестор. Варто звернути увагу, що залучення інвестицій довгий час було проблемним не тільки у зв'язку з ситуацією на сході України, а й іншими ризиками. Як звертає увагу Б. Данилишин, проведені в межах дослідження Європейської бізнес-асоціації серед інвесторів опитування показали, що на першому місці серед інвестиційних ризиків виділяють не що інше як «слабкість державних інститутів, що призводить до недостатнього захисту прав інвесторів, порушення принципів ринкової конкуренції та підвищення корупційних ризиків». При цьому в межах даного опитування було сформовано рейтинг основних бар'єрів для поліпшення інвестиційного клімату в Україні, серед яких лідером виявилась слабка судова система, яка випередила корупцію, тіньову економіку, геополітичну напруженість, недосконале державне управління, складну податкову систему тощо. Інше опитування, проведене Американською торгівельною палатою, вказало на можливі напрями покращення економічного клімату, основним із яких за результатами 93 відсотків респондентів визначено впровадження «реальної та ефективної судової реформи, верховенства права, справедливого правосуддя» [5].

Очевидно, що на розвиток економічних відносин впливають багато різноманітних факторів. Так, умовно можна розділити їх на зовнішні та внутрішні. Саме взаємодія, якість і співвідношення таких факторів викликають зміни у системі економічних відносин. Деякі фактори прийнято виділяти традиційно, але останнім часом перелік їх дещо розширюється. Так, продуктивні сили, економічні інтереси на які впливають час та простір, а також форми і методи реалізації самих економічних відносин, прийнято традиційно вважати факторами, які впливають на розвиток економічних правовідносин. Розширення переліку факторів впливу зумовлене дослідженнями, що проводились останнім часом, результати яких показали, що одним із найважливіших факторів впливу на розвиток економічних відносин є існуюча в державі судова система та ефективність її діяльності [6].

Саме правотворча діяльність Верховного Суду, на наш погляд, може стати фундаментом для

формування сучасних, таких що відповідають дійсним умовам, правових рішень, що врегулюють економічні відносини, що дозволить надати юридичній формі відповідного економічного змісту. Адже, як влучно зазначає О. Подцерковний: «якщо не дослідити економічний зміст суспільних відносин, які піддані державно-правовому впливу, не з'ясувати економічні наслідки від дії правових приписів, дозволів та заборон. В свою чергу це неодмінно зіштовхується з проблемою фактично існуючої розбіжності в напрямках, меті та засобах економічного та правового регулювання, різного статусу юридичних та економічних відносин» [7]. Саме це ми маємо вже тривалий час на практиці завдяки існуючим прогалинам та колізіям у господарському, цивільному, податковому та інших галузях законодавства, а також у судовій практиці Верховного Суду України і Верховного Суду, що діє нині. Саме тому, на наш погляд, судова практика Верховного Суду може стати основою продовження не суто формального реформування в сфері економічних відносин, а надати їм реального економічного змісту у випадку її узгодженості, відповідності дійсним потребам економіки, глибокого економіко-правового аналізу та спрямування на прогнозованість і стабільність економічних ризиків. Адже, за своєю юридичною природою діяльність Верховного Суду спрямована не лише на безпосереднє здійснення правосуддя, а й на узагальнення судової практики, постановлення висновків щодо застосування права, вирішення виключних правових проблем. Вбачається, що це надасть змогу підвищити довіру суспільства до судової системи і дасть змогу забезпечити соціальну згуртованість, яку розуміють як соціальний феномен відносин між суспільними суб'єктами та державними інститутами. Економісти виявляють позитивний зв'язок між соціальною згуртованістю та економічним зростанням, виходячи з того, що соціальна згуртованість покращує формальні інститути, що як наслідок зумовлює економічне зростання. Соціальна згуртованість вимагає виваженої політики, яка гарантує, що економічний розвиток трансформується у зміни соціальних і суспільних реалій, які зміцнюють суспільні зв'язки. Тому ба-

жано, щоб стратегії економічного розвитку включали механізми, які сприяють соціальній згуртованості або, принаймні, не протидіяли «єдності» суспільства (за принципом «не нашкодь») [8].

Особливо гостро постає таке питання в період впровадження воєнного стану внаслідок повномасштабного вторгнення. Адже сучасна наукова доктрина підкреслює можливість виходу економічних відносин на нову «траєкторію функціонування», які, як правило, направлені не на їх розвиток, а на реалізацію можливостей тієї чи іншої еліти, в той час як «революційні зміни» економічних відносин зумовлені істотними змінами в технологіях, інноваціях, кваліфікації робочої сили, тощо [6]. На сьогодні підтримання економічної стабільності та спрямування на розвиток економічних відносин є однією з першочергових задач України, яка є основою її національної безпеки.

З початку повномасштабного вторгнення росії перед Верховним Судом постало багато нових викликів, що дало змогу зрозуміти важливість ролі, яку відіграє Верховний суд, як у процесі державотворення в цілому, так і щодо розвитку економічних відносин, зокрема. Традиційно вважається, що вплив правосуддя на економічні відносини реалізується через забезпечення виконання контрактів, адже ефективно забезпечення їх виконання є основою добре функціонуючих економічних ринків, зокрема, завдяки зменшенню ризиків [9]. У той же час, дослідженнями встановлено, що на формування комфортного інвестиційного клімату суттєво впливає впорядкованість процедури банкрутства. Одним із дванадцяти показників, моніторинг яких проводиться в рамках щорічних досліджень Світового банку «Ведення бізнесу» («Doing Business»), є «Врегулювання неплатоспроможності» («Resolving insolvency») [10]. За результатами цього дослідження Україна в останні роки покращувала свій рейтинг, у тому числі й завдяки впровадженню законодавчих реформ.

Втім, повномасштабне вторгнення та проведення воєнних дій в Україні поставило нові виклики з точки зору правового регулювання процедури банкрутства, створило прогалини його

правового регулювання у зв'язку з неможливістю реалізації деяких положень чинного законодавства в екстрених умовах. Внаслідок воєнної агресії постраждала діяльність багатьох господарюючих суб'єктів, зокрема: офіси, виробничі споруди, обладнання, транспорт та інші активи постраждали чи то внаслідок руйнування, чи то внаслідок унеможливлення господарської діяльності через їх перебування у зонах воєнних дій, окупованих територій, тощо. В той же час передбачається застосування до керівника боржника відповідальності за порушення його зобов'язань, зокрема, ч. 6 ст. 34 Кодексу України з процедур банкрутства зобов'язує керівника у місячний строк звернутися до господарського суду за відкриттям провадження у справі про банкрутство в тому випадку, якщо задоволення вимог кредитора або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами [11]. У березні 2022 р. було внесено пропозицію про звільнення від такої відповідальності на період дії воєнного стану та протягом 180 днів з дня його застосування [12]. В той же час, практика свідчить, що деякі питання взагалі не врегульовані нормами чинного Кодексу: порядок відновлення втрачених документів, можливості скликання Загальних зборів для вирішення поточних питань за умов воєнного стану, тощо. Творення і удосконалення законодавства є тривалим і складним процесом і в мирні часи, а в умовах воєнного стану і поготів. На сучасному етапі Україна, внаслідок подання заяви на членство в ЄС, має орієнтуватись на повоєнні перспективи і створювати належні умови для Євроінтеграції. Вбачається, що саме за таких умов зростає необхідність узагальнення судової практики, формування єдності у застосуванні існуючого законодавства шляхом вироблення відповідних висновків Верховним Судом, у тому числі щодо правових проблем, викликаних воєнними діями, які, на наш погляд, можна віднести до виключних.

Висновки. Саме правові висновки Верховного Суду за умов воєнного стану є практично єдиним дороговказом не тільки для судів, юридичної спільноти, а і всіх інших осіб у процесі застосування права, у випадку неврегульованос-

ті певних економічних відносин нормами права, або їх неналежного врегулювання. Тим самим, Верховний Суд безпосередньо бере участь у врегулюванні економічних відносин та спрямуванні їх руху у напрямку розвитку.

Література

1. Ситник Н.С., Юркевич Г.І. Сучасний стан розвитку торговельно-економічних відносин України з Європейським Союзом. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 417-420. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/98.pdf>

2. Яцків В.С. Економічна система України – фактори недовіри чи напрями розбудови? *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 лют. 2023 р.)*. Київ: Національний авіаційний університет, 2023. С. 643-645.

3. Нецька Л.С., Цезар А.Р. Особливості правового регулювання господарської діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2022. № 1(62). С. 153-162. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.62.16495>

4. Zhmur N.V., Momotiuk V.O. Types of economic contractual legal relations at the current stage of development of Ukraine`s economy. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2021. № 4(61). С. 157-163. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.61.16364>

5. Данилишин Б. Щодо стану інвестиційних процесів в економіці України та шляхів їх активізації. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/503439_shchodo_stanu_investitsiy_nih_protseviv.html

6. Смесова В.Л. Сучасні погляди на економічний розвиток та процес відтворення економічних відносин. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8075> (дата звернення: 12.06.2022).

7. Подцерковний О.П. Про розбіжність економічного змісту та юридичної форми суспільних відносин. URL: <http://www.naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom9/23.pdf>

8. Sommer Ch. Social Cohesion and Economic Development: Unpacking the Relationship. URL: <https://www.idos-research.de/en/briefing-paper/article/social-cohesion-and-economic-development-unpacking-the-relationship/>

9. Ramos-Maqueda M., Chen D. The Role of Justice in Development: The Data Revolution. URL: https://users.nber.org/~dlchen/papers/The_Role_of_Justice_in_Development.pdf

10. The World Bank. Economy Rankings 2019. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>

11. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовт. 2018 р. № 2597-VIII. Дата оновлення: 01 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення: 01.02.2023).

12. Гончарук А. Банкрутство в умовах воєнного стану. Що робити з бізнесом, який зупинив свою роботу? URL: <https://juscutum.com/tpost/5a3ixaly1-bankrutstvo-v-umovah-vonnogo-stanusch>

References

1. Sytnyk N.S., Yurkevych H.I. Suchasnyy stan rozvytku torhovelno-ekonomichnykh vidnosyn Ukrayiny z Yevropeyskym Soyuzom. *Molodyy vchenyy*. 2018. № 2(54). S. 417-420. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/98.pdf>

2. Yatskiv V.S. Ekonomichna systema Ukrayiny – faktory nedoviry chy napryamy rozbudovy? *Svoboda, bezpeka ta nezalezhnist: pravovyy vymir: materialy XIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 24 lyut. 2023 r.)*. Kyiv: Natsionalnyy aviatsiyyny universytet, 2023. S. 643-645.

3. Netska L.S., Tsezar A.R. Osoblyvosti pravovoho rehulyuvannya hospodarskoyi diyalnosti subyektiv hospodaryuvannya derzhavnoho sektoru ekonomiky. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Yurydychnyy visnyk «Povitryane i kosmichne pravo»*. Kyiv: NAU, 2022. № 1(62). S. 153-162.

4. Zhmur N.V., Momotiuk V.O. Types of economic contractual legal relations at the current stage of development of Ukraine`s economy. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Yurydychnyy visnyk «Povitryane i kosmichne pravo»*. Kyiv: NAU, 2021. № 4(61). S. 157-163.

5. Danylyshyn B. Shchodo stanuy investitsiy-nikh protsesiv v ekonomitsi Ukrayiny ta shlyakhiv yikh aktyvizatsiyi. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/503439_shchodo_stanu_investitsiy_nih_protseviv.html

6. Smyesova V.L. Suchasni pohlyady na ekonomichnyy rozvytok ta protses vidtvorennya ekonomichnykh vidnosyn. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8075> (data zvernennya: 12.06.2022).

7. Podtserkovnyy O.P. Pro rozbizhnist ekonomichnoho zmistu ta yurydychnoyi formy suspilnykh vidnosyn. URL: <http://www.naukovipraci.nouua.od.ua/arhiv/tom9/23.pdf>

8. Sommer Ch. Social Cohesion and Economic Development: Unpacking the Relationship. URL: <https://www.idos-research.de/en/briefing-paper/article/social-cohesion-and-economic-development-unpacking-the-relationship/>

9. Ramos-Maqueda M., Chen D. The Role of Justice in Development: The Data Revolution. URL: https://users.nber.org/~dlchen/papers/The_Role_of_Justice_in_Development.pdf

10. The World Bank. Economy Rankings 2019. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>

11. Kodeks Ukrayiny z protsedur bankrutstva: Zakon Ukrayiny vid 18 zhovt. 2018 r. № 2597-VIII. Data onovlennya: 01 sich. 2023 r. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19 \(data zvernennya: 01.02.2023\).](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19(data-zvernennya:01.02.2023))

12. Honcharuk A. Bankrutstvo v umovakh voyennoho stanu. Shcho robyty z biznesom, yakyy zupynyv svoyu robotu? URL: <https://juscutum.com/tpost/5a13ixaly1-bankrutstvo-v-umovah-vonnogo-stanu-scho>

Natalia Khotsianovska, Tetiana Dzhuglya

DEVELOPMENT OF ECONOMIC RELATIONS AND THE PRACTICE OF THE SUPREME COURT: CONNECTION AND INTERACTION

National Aviation University

Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine

E-mails: natalia.khotsianovska@npp.nau.edu.ua, 5736848@stud.nau.edu.ua

Purpose: the article is devoted to a direct consideration of the issue of the relationship between the Supreme Court's practice and the development of economic relations of Ukraine and their interaction.

Research methods: the article uses the dialectical method of cognition, general scientific methods and special research methods. In particular, the structural and function method, deductive method and the method of scientific forecasting. **Results:** the article outlines the peculiarities of the economic relations of Ukraine at the present stage of development due to the focus on European integration; identifies the factors that influence the development of economic relations in terms of traditional approaches and modern scientific research; revealed that the quality of the judicial system is one of the factors that influence the development of economic relations; identifies that the quality of the judicial system is one of the factors influencing the development of economic relations at the present stage, and the practice of the Supreme Court plays a significant role in the development of economic relations under martial law; emphasises the role of legal positions of the Supreme Court as a guideline for law enforcement in the context of uncertainty of certain economic relations arising from military operations on the territory of Ukraine; identifies the importance of the Supreme Court's legal opinions for the formation of the unity of judicial practice and its generalisation for a unified approach to the regulation of economic relations at the current stage, which can serve as a guide for persons who have problems with implementation legal norms in economic relations under conditions of martial law. **Discussion:** approaches to determining the factors influencing the development of economic relations at the present stage in Ukraine, the importance of the Supreme Court's practice in regulating economic relations and their development at the present stage in general and the areas most in need of such influence.

Key words: economic relations; Supreme Court; court practice; development of economic relations; legal opinions of the Supreme Court.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2023